

Kultúrnationalista szellemű vagy elemű? Mindszenty József bíboros 1956-os rádióbeszédének változatai ^[1]

Mindszenty József 1956-os rádiószózata több különböző változatban került kiadásra. E szövegváltozatok ugyan csak kismértékben térnek el egymástól, de összevetésük lehetőséget ad a bíboros emlékirataiban megjelent, leginkább elterjedt szöveg pontosítására és egyes hibáinak javítására.

Bevezető

Mindszenty József esztergomi érsek 1956-os rádiószózata egyike a magyar történelem ikonikus beszédeinek. Keletkezését követően – és azóta is – számos írás foglalkozott vele. Kevésbé ismert ugyanakkor, hogy a beszédnek több különböző, bár egymástól csak kisebb mértékben eltérő változata került kiadásra, amelyek közül kettő tekinthető igazán jelentősnek. Az egyik a Szabad Kossuth Rádió és a Szabad Petőfi Rádió által 1956. november 3-án este nyolc órától közvetített körülbelül húszperces adás (illetve annak leírt változata), a másik a rádióbeszédnek a bíboros emlékirataiban megjelent kiadása.^[1] E két szövegváltozat mindenkinek rendelkezésére áll az interneten: az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) által működtetett Magyar Elektronikus Könyvtár az *Emlékirataimban* megjelent szöveget,^[2] míg az ugyancsak az OSZK által gondozott *Történeti Interjúk Tára* az eredeti rádióadás leírt változatát tette közzé.^[3] E kettősség tükröződik a történelmi szakirodalomban, sőt a középiskolai tankönyvekben is. Például *Balogh Margit* néhány éve megjelent nagyszabású Mindszenty-monográfiájában az *Emlékirataimban* megjelent szöveget közölte és elemezte igen alaposan.^[4] *Szabó Csaba* viszont valószínűleg a másik változatot használta az '56-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulójára írt tanulmányához.^[5] A középiskolai történelemkönyvek kapcsán az látható, hogy a beszéd egyes részletei forrásszemelvényként már a Kádár-korszakban megjelentek az 1956-os „ellenforradalomról” szóló leckében,^[6] de nem az *Emlékirataimban* megjelent szöveget felhasználva. Ezzel szemben a jelenleg használatos tankönyvek egyöntetűen azt használják.^[7]

Mindszenty József rádióbeszédet mond 1956. november 1-jén
Forrás: Magyarországi Mindszenty Levéltár

Vajon mi az oka annak, hogy e beszéd különböző változatokban ismert a történészek körében? E kérdésre választ keresve szükséges áttekinteni a rádiószózat utóéletét, különös tekintettel az *Emlékirataim*ban megjelent szöveg forrására. A beszéd eredeti kézirata nem került elő, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában az Állami Egyházi Hivatal iratai között őrzött két, egymástól némileg eltérő dokumentum utalagos gépelésnek tűnik a pártállam részéről, legalábbis nem található rajtuk Mindszenty jellegzetes kézírása.[8] A november 3-án este elmondott beszédről másnap több napilap tudósított, a *Magyar Nemzet*, a *Szeged Népe* és a *Szabad Dunántúl* a teljes szöveget lehozta.[9] Ezek ugyan némileg eltérnek egymástól, de valószínűsíthető, hogy nem a rádióadás hallás utáni leiratai, hanem közös sajtóforrásból merítettek. Mindszenty a beszéd szövegét minden bizonnyal szétküldte a *Magyar Kurír* katolikus hírgyűjtemény útján a lapkiadóknak, ahogy ezt a letartóztatása előtt is megtette.[10] A november negyedikét követő hetekben, hónapokban számos további – olykor idézettel ellátott – utalás történt a beszédre, de a kommunista Magyarországon a teljes szövegét nem publikálták. Az emigrációban viszont már 1957-ben – legalább – két kiadás született. Egyrészt New Yorkban *Varga László* adta ki az '56-os rádióadások gyűjteményében,[11] másrészt Münchenben *Vecsey József* a *Mindszenty okmánytárban*.[12] mindkettő a rádióbeszédhez képest több kisebb pontatlansággal. Mivel Vecsey személyesen is részt vett az *Emlékirataim* kiadásának előkészítésében, kézenfekvőnek tűnik, hogy oda is az általa publikált szöveg került, ahogy más forrásokat is átvettek az általa szerkesztett műből.[13] A két helyen megjelent szöveget összevetve azonban kiderült, hogy vannak köztük kisebb eltérések. Szerencsére az *Emlékirataim* 2015-ös kritikai kiadása ezt a problémát megoldotta. E kiadvány ugyanis az egész művet, így az 1956-os beszédet is kiegészítette egy 1973-ban lezárt kézirat alapján,[14] és ebből kiderül, hogy a Vecsey-féle szövegkiadással az 1973-as kéziratverzió szinte teljes mértékben megegyezik.[15]

Az *Emlékirataim* három magyar nyelvű kiadást ért meg külföldön, majd 1989-től a kritikai kiadásig – változatlan szöveggel – további kettőt Magyarországon.[16] Nem véletlen, hogy az itt megjelenő szöveg lett a rendszerváltás óta megjelent kiadások nagy részének alapja *Gergely Jenő* 1988-as tanulmányától[17] vagy a rákövetkező évben megjelent '56-os dokumentumválogatástól[18] egészen *Pánczél Hegedűs János* 2015-ben megjelent kötetéig,[19] vagy Balogh Margit korábban említett Mindszenty-nagymonográfiájáig.

Az eredeti rádióbeszédet először az '56-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulójára adták ki számos korabeli dokumentummal együtt.[20] E kiadás előnye, hogy a hanganyag mellé került annak leírt formája is, igaz egy apró – három ponttal jelzett – hiánnyal és egy-két kisebb pontatlansággal. A 2012-ben kiadott Mindszenty-hangfelvételek között is szerepel a november 3-i beszéd, de sajnos némileg csonkán, az utolsó néhány mondat ugyanis hiányzik.[21]

Jóllehet az 1956. november 3-i Mindszenty-beszéd változatai lényegileg nem különböznek egymástól, mégis érdemes őket összevetni, részben a beszéd jelentősége miatt, részben azért, mert az összehasonlítás lehetőséget ad a szöveg pontosítására, egyes hibák javítására is. Bár a rádiófelvétel néhol valóban nem teljesen egyértelmű, alapvetően mégis jól érthető, és az *Emlékirataim*ban közölt szöveggel összevetve az eltéréseknél többnyire érthetőbb is. A problémás részletek rekonstrukciójára pedig jól felhasználható a *Magyar Nemzet*ben november 4-én közölt tudósítás. Sőt az is feltételezhető, hogy ez a beszéd eredeti szövegét hozta, amelynek rádióba olvasásakor a bitoros időnként tévesztett, vagy kiütöztek izes beszédének sajátosságai.

A beszéd alábbi közlésénél az *Emlékirataim* első öt kiadásában megjelent, és ezért jóval ismertebb szöveg szerepel alapként,[22] ez kerül összevetésre az eredeti hanganyaggal, illetve szükség esetén a *Magyar Nemzet* tudósításával. Ami mindegyik változatban szerepel, az normál betűvel jelenik meg. A különbözőségeket esetén az eredeti rádióbeszéd részei **félkövér** kiemelését kapnak, a csak az *Emlékirataim*ban szereplő részeket **áthúzás** jelöli. Amennyiben a *Magyar Nemzet* szövege további kiegészítéssel szolgál, az szögletes zárójelben és kurzívául jelenik meg. A rádióbeszéd kifejezetten kiejtésbeli eltéréseit lábjegyzetben rögzítettük.

Dokumentum:

1.

Mindszenty József 1956. november 3-i rádióbeszéde

Budapest, 1956. november 3.

Igen gyakori mostanában annak a hangsúlyozása, hogy a nyilatkozó a múlttal szakítva, őszintén beszél. Én ezt így nem mondhatom: nem kell szakítanom múltammal. Isten irgalmából ugyanaz vagyok, mint aki voltam ~~bebörtönözésem~~ **bebörtönözöttem** előtt. Ugyanazzal a testi és szellemi épiséggel állok meggyőződésemmel, mint nyolc éve, bár a fogság megviselt.

Azt sem mondhatom, hogy most már őszintén beszélek, mert én mindig őszintén beszéltem, vagyis kertelés nélkül ~~mondtam~~ azt, amit igaznak és helyesnek tartok. Ezt csak folytatom itt, ~~amikor~~ **mikor** közvetlenül, **és** személyesen, tehát nem magnetofon hangfelvétel útján szólok az egész világhoz és a magyar nemzethez.

Rendkívül súlyos ~~helyzetünköt~~ **helyzetünkötől** külföldi és belföldi viszonylatban kell szétnéznünk. Oly távlatból kívánok megállapításokat tenni, ahonnan áttekinthető nyílik, de sorsunkhoz viszont oly közel hajolva, hogy ~~mondanivalóimnak~~ **mondanivalóimnak** meglegyen a gyakorlati érvénye mindnyájunk számára.

A külföld felé előszóval ma első ízben köszönhetem meg azt, amit nekünk nyújt. Mindenekelőtt a Szentatyának, XII. Pius pápa Őszentségének fejezem ki személyes hálámat, hogy a magyar katolikus Egyház fejeiről oly sokszor megemlékezett. Mellette mély hálámat küldöm azoknak az államfőknek, a katolikus Egyház vezetőinek, a különböző kormányoknak, parlamenteknek, közelelti és magántényezőknak, akik a börtönomban töltött idő alatt hazám és sorsom iránt részvétellel és segítő szándékkal viselkedtek. Isten jutalmazza meg őket ezért. Ugyanígy hálát érzek a világsajtó képviselői és a rádiók világhálózata iránt, amelynek elektromos hullámai a humánus egyetlen légi nagyhatalmát alkotják. Örülök, hogy ezt most *[most ezt]* végre szabadon megmondhatom.

Másrészt arról óhajtok beszélni, hogy az egész kultúrvilág, a külföld, úgyszólván osztatlanul mellénk ~~állt~~ **áll** és segít. ~~Ez számunkra ugyanis nagy orót jelent, nagyobb, mint amennyi magunknak van.~~ **Számunkra ez ugyanis sokkal nagyobb erő, mint amennyi nekünk magunknak van.** Mi kis nemzet vagyunk. Kis ország a földgömbön. Ám valaminek mégis elsők vagyunk: egy nemzet sincs, amely ezeréves történelme során nálunk többet szenvedett volna. Első királyunk, Szent István uralkodása után nagy nemzetű fejlődöttünk. A nándorfehérvári győzelem után, amelynek 500-ik évfordulóját üljük, nemzeti létszámunk egyezett az akkori Angliáéval. Ám folyton szabadságharcokat kellett vívniunk. Legtöbbször a nyugati országok védelmében. Ez megakasztotta a nemzetet s mindig újra saját erőnkől kellett a felemelkedést keresniünk.

Most ~~történt először van az első eset~~ a történelem folyamán, hogy Magyarország a többi kultúrnép valóban hathatós rokonszenvét **érdemi élvezi. Mi Mind** meg vagyunk illetődve **emiatt**, s egy kis nemzet minden tagja szívből örül, hogy szabadságszerzetéért a többi nép felkarolja[23] ügyét. A gondviselést látjuk benne, amely a külföld szolidaritása által valósul meg úgy, ahogy himnuszunk zengi: Isten áldd meg a magyart... ~~Nyújts tarts [nyújts]~~ feléje[24] védő kart. Himnuszunk így folytatódik: ha küzd ellenséggel. De mi **még** rendkívül súlyos helyzetünkben is azt reméljük, hogy ~~nincsen~~ **nincs** ellenségünk. **Mi Azért, mert mi** sem vagyunk ellenségei senkinek sem. Minden néppel és országgal barátságban akarunk élni. Egy olyan nemzetnél, mint a magyar, amelynek történelmi törzse mélyen **gyökerezik gyökerezik** a múltban,[25] különböző korszakok ismerhetők fel abban az érzésben, amivel helyet[26] foglal a többi nép között. Fordulatairól, árnyalatairól le lehet olvasni **fejlődésének a fejlődés** jegeit. Korunknak azonban **ebből a szempontból** általános jellemzője, hogy minden népnél egy irány felé halad a fejlődés. A régi nacionalizmusokat mindenütt át kell értékelní. A nemzeti érzés ne legyen többé harcok forrása az országok közt, hanem **éppen** az igazság fundamentumán a békés együttélés záloga. A nemzeti érzés virágozzék az egész világon a népek közös kincseit képező kultúrértékek területén. Így az egyik ország haladása a másikat is előre viszi. ~~Természetesen~~ **Más természetű** okoknál fogva: fizikai életfeltételeik szerint is mind jobban egymásra utaltak a népek. Mi magyarok, az európai népek családi, bensőséges békéjének zászlóvivőiként akarunk élni és cselekedni. Nem mesterségesen hirdett, de valódi **barátsággal barátságban** mindegyikkel. Sőt még további ~~tájak felé tájakra~~ is emelve szemünket: mi, a kis nemzet, barátságban, zavartalan, békés, kölcsönös megbecsülésben kívánunk lenni a nagy Amerikai Egyesült Államokkal és a hatalmas orosz birodalommal egyaránt. Jószerzői viszonyban Prágával, Bukaresttel, Varsóval és Belgráddal. Ausztriát pedig ebben a tekintetben úgy kell megemlítenem, hogy mostani vajúdásunk kapcsán tanúsított testvéri magatartását máris minden magyar a szívébe zárta.

Egész helyzetünket azonban **most** az dönti el, hogy a 200 milliós orosz birodalomnak mi a szándéka a határainkon belül lévő[27] katonai erejével. Rádiójelentések adták hírül, hogy ez a fegyveres erő növekszik. Mi semlegesek vagyunk, mi az orosz birodalomnak nem adunk okot a vérontásra. De nem merül fel az orosz birodalom vezetőiben a gondolat, hogy sokkal jobban fogjuk becsülni az orosz népet, ha nem igaz le bennünket? Csak ellenséges népre szokott rátörni a megátomadtott másik ország. Mi most nem támadtuk meg Oroszországot! **Őszintén S őszintén [Őszintén]** reméljük, hogy az orosz fegyveres erők mielőbbi kivonása országunkból megtörténik.

Belső helyzetünket azonban az is válságossá teszi, hogy az előbb mondottak miatt a munka, a termelés országosan megállt. Közvetlen ~~éhínségbe kerülünk éhínség fenyeget.~~ **Szabadságharcát A szabadságharcát** egy csontig soványított nemzet vívta. Ezért a munkát, a termelést, a helyreállítási feladatok elvégzését mindenütt azonnal fel kell venni. Saját összességünk, nemzetünk érdekében, s a nemzet életének folytatásához szükséges **ez** – haladéktalanul.

Amikor ezt megteesszük, nem ~~tevésezük~~ **tevésezjük** szem elől a következőket: tudja meg mindenki az országban, hogy a lefolyt harc nem forradalom volt, hanem szabadságharc. 1945-től egy veszített, s számunkra céltalan háború után, erőszakkal épült ki az itteni rendszer, amelynek örökösei most a megtagadás, megvetés, undor és eltélés izzó bélyegeit ~~útk~~ **sütik** annak minden porcikájára. A rendszer az egész magyar nép söpörte el. Az örökösök ne kívánjanak erről még egy bizonyosságot. A világon páratlan szabadságharc volt ez, a fiatal nemzedékkel népünk élén.

A szabadságharc azért folyt, mert a nemzet szabadon ~~akar~~ **akar** dönteni arról, hogy miképpen éljen. Szabadon ~~akar~~ **akar** határozni sorsa, államának igazgatása, munkájának értékesítése felől. Ennek a ténynek valóságát maga a nép ~~semmitéle~~ **semmilyen mellékcélra**, illetéktelen előny érdekében nem engedi elcsavarni, kiaknázni. Új, visszaéléssmentes választás szükséges, ~~amelyben~~ **amelynél** minden párt indulhat. A választás történjék nemzetközi ellenőrzés mellett. Én pártokon kívül és – állásom szerint – felül **is** vagyok és maradok. ~~Ebből a tiszteből~~ **figyelmeztetek Figyelmeztetek ebből a tiszteből** minden magyart, hogy a ~~gyönyörűséges gyönyörű~~ **egység** októberi napjai után ne adjanak ~~[adjon]~~ helyt[28] pártviszálkyoknak és ~~széthúzásoknak~~ **széthúzásnak**. ~~Mert Ennek~~ az országnak sok mindenre van most szüksége, de minél kevesebb pártra és pártvezérré. Maga a politizálás **is** ma másodrendű ügy: a nemzet léte és a mindennapi kenyér a mi gondunk.

A bukott rendszer örököseinek eddigi visszatekintő leleplezései feltárták, hogy a törvényes felelősségre vonásoknak minden vonalon, és pedig ~~[mégpedig]~~ független és pártatlan bíróság útján kell bekövetkezniök. Magánbösszűkat el kell ~~kerülni~~, **kerülnünk s** ki kell ~~küszöbölni~~ **küszöbölnünk**. A bukott rendszer részesei és örökösei külön felelősséget viselnek saját tevékenységükért, mulasztásért, késedelemért, vagy helytelen intézkedésért **egyaránt**. ~~Leleplező A leleplező~~ vallomásokhoz nem ~~füzhetünk~~ **fűzők most** egyetlen megállapítást sem, mert az országos munkafelvételt és a ~~termelés folytatását~~ **termelésfolytatást** hátráltatná. Ha a kibontakozás az elhangzott ígéretek szerint tisztességesen halad előre, ez nem is ~~lehet feladatunk~~ **lesz a feladatom**.

~~Hangsúlyoznom~~ **Am hangsúlyoznom** kell ~~azonban~~ a tennivalók tárgyi ~~fogalatait~~ **foglalátát**: jogállamban **élünk élő**, osztály nélküli társadalom, a demokratikus vívmányokat fejlesztő, a szociális érdekektől helyesen és igazságosan ~~kerültek~~ **korlátozott** magántulajdon alapján álló, kizárólag kultúr-nacionalista ~~elemű~~ **szellemű** nemzet és ország akarunk lenni. Ez akar lenni az egész magyar ~~nemzet~~ **nép**. Mint a **magyar római** katolikus Egyház feje viszont kijelentem, hogy – amint azt a püspöki kar ~~1945-ben~~ **'945-ben** [1945-ben] közös körlevélben kijelentette – **hogy[29]** nem helyezkedünk[30] szembe a történelmi haladás igazolt irányával, sőt az egészséges fejlődést mindenben előmozdítjuk. Azt a magyar nép természetesen találja, hogy nagy múltú és nagy értékű intézményeinkről ~~gondoskodni~~ **gondoskodnunk** kell. ~~Ugyanebben~~ **Ugyanily** minőségemben továbbá **röviden** megemlítem, az ország hat és félmillió katolikus ~~hívőinek~~ **hívőjének** tájékoztatására, hogy a bukott rendszer erőszakának és csalárdságának minden nyomát egyházi vonalon felszámoljuk. Ez nálunk ősi hit- és erkölcsstanunkból és[31] az Egyházzal egyidős jogszabályokból önként adódik.

A nemzethez intézett mostani szövegem más részletekre tudatosan nem terjed ki, mert amit mondtam, világos és elég.

De végezetül egy kérdés felvetése mégsem hagyható el: Mit gondolnak a bukott rendszer örökösei? Ha az általuk megbélyegzett elődeik vallásértelmezés alapon álltak volna, elkövezték volna-e mindazt, aminek következményei elől menekülni ~~kényszerülnek~~ **kényszerültek**? A keresztény hitoktatás szabadságának azonnali rendezését, a katolikus Egyház intézményeinek és társulatainak, köztük sajtójának visszaadását joggal elvárjuk.

Ettől a pillanattól kezdve figyeljük, hogy az ígéretek és cselekedetek födik-e[32] egymást, és ami ma keresztülvihető, ~~azt senki se halassza holnapra~~ [33] **Mi S mi [Mj]**, akik figyelünk és előmozdítani kívánjuk az egész nép javát, bízunk a Gondviselésben. – S nem hiába ~~[hogy nem hiába]~~.

[1] Itt és a továbbiakban, hacsak külön nem jelzem, az *Emlékirataim* első öt, változatlan kiadásáról van szó.

[2] <http://mek.oszk.hu/01900/01937/html/szerviz/dokument/mindsts.htm> [3] (Utolsó letöltés ideje: 2021. február 10.) Sajnálatos módon a dokumentumban néhány kisebb eltérés található a forrásként megjelölt *Emlékirataim* szövegéhez képest.

[3] *Elérhető a* <https://www.tit.oszk.hu/szer/eredmenylista2.php?nap=3&honap=11&radio=kossuth> [4] *oldalról*. (Utolsó letöltés ideje: 2021. február 10.)

[4] BALOGH MARGIT: *Mindszenty József (1892–1975)*. I–II. Bp., 2015, 1032–1045.

[5] SZABÓ CSABA: Mindszenty József „ismeretlen” rádiószózata. In: *Magyar Katolikus Egyház 1956. A Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány évkönyve, 2007*. Szerk. SZABÓ CSABA. Bp., 2006, 99–114.

[6] JÓVÉRNÉ SZIRTES ÁGOTA: *Történelem a gimnázium IV. osztálya számára. A legújabb kor története*. Bp., 1984, 190.

[7] BORONKAI SZABOLCS–KAPOSI JÓZSEF–KATONA ANDRÁS–SZÁRAY MIKLÓS: *Történelem 12. A középiskolák számára*. Bp., 2016, 71.; BORHEGYI PÉTER–BÓDY ZSOMBOR–KOJANITZ LÁSZLÓ–SZÁSZ PÉTER: *Történelem tankönyv 12*. Eger, 2017, 85.

[8] Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), Az államigazgatás felsőbb szervei (V. osztály), Központi (nem miniszteriális) kormányzati szervek, Állami Egyháziügyi Hivatal, Tematikusan rendezett iratok (a továbbiakban: MNL OL XIX–A–21–e), 28. d. 2. ö. e., 2. és 3. sorszámú iratok. Köszönöm Balogh Margitnak, hogy a dokumentumok másolatát a rendelkezésemre bocsátotta.

[9] *Magyar Nemzet*, 1956. november 4. 1.; *Szeged Népe*, 1956. november 4. 1.; *Szabad Dunántúl*, 1956. november 4. 1–2.

[10] Sajnos ezt a feltételezést nem tudtam a forrással igazolni, mert a *Magyar Kurír* 1956. novemberi számai nincsenek meg az Országos Széchényi Könyvtárban. De a feltételezést alátámasztja, hogy az 1947-es Nemzeti Mária Kongresszus beszédeinek teljes szövegét is a *Magyar Kurír* közölte. GIANONE ANDRÁS: Országos katolikus nagygyűlések a Horthy-korszak második felében (1933–1943) és a Nemzeti Mária Kongresszus (1947). In: GIANONE ANDRÁS (szerk.): *Az országos katolikus nagygyűlések Magyarországon, 1933–1947*. Bp., 2017, 33.

[11] VARGA LÁSZLÓ (szerk.): *A magyar forradalom és szabadságharc a hazai rádióadások tükrében 1956. október 23 – november 9*. New York, 1957. Ezt a művet kisebb változtatásokkal a rendszerváltáskor Magyarországon is kiadták: KENEDI JÁNOS (szerk.): *A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23 – november 9*. Bp., 1989. A november 3-i Mindszenty-beszéd a 461–463. oldalakon található, ezt használta fel SOMORJAI ÁDÁM–ZINNER TIBOR: *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez (CD-melléklettel)*. Bp., 2008, 759–762.

[12] VECSEY JÓZSEF (szerk.): *Mindszenty okmánytár*. III. (Mindszenty áldozata.) München, 1957, 309–314.

[13] BALOGH MARGIT: Ikonná dermedt emlékirat, avagy egy jó pásztor naplója. Mindszenty József bíboros emlékiratainak története. *Századok*, 2012. 1. sz. 3–4., 36. Vecsey szerepének külön kötet szentelt SOMORJAI ÁDÁM: *Törésvonalak Mindszenty bíboros emlékirataiban (Vecsey József társszerző)*. Bp., 2013.

[14] SOÓS VIKTOR ATTILA: Mindszenty József emlékiratai. *Vasi Szemle*, 2015. 5. sz. 913.

[15] MINDSZENTY JÓZSEF: *Emlékirataim*. Bp., 2015, 459–462.

[16] 1974 és 1975 Toronto (Kanada), 1988 Vaduz (Liechtenstein), 1989 és 2002 Budapest, valamint a 2015-ös kritikai kiadás ugyancsak Budapesten. Soós: i. m. 912.

[17] GERGELY JENŐ: Mindszenty József 1956. november 3. *História*, 1988. 6. sz. 13–14.

[18] KORÁNYI G. TAMÁS (szerk.): *Egy népfelkelés dokumentumaiból*, 1956. Bp., 1989, 107–109.

[19] PÁNCZÉL HEGEDŰS JÁNOS: *Mindszenty 1956. Nem forradalom, hanem szabadságharc*. Bp., 2015, 163–167.

[20] *Az 1956-os forradalom adattára. Válogatás az '56-os Emlékbizottság támogatásával*. Bp., 2006.

[21] *Mindszenty szól. Eredeti, archív hangfelvételek*. Bp., 2012.

[22] MINDSZENTY JÓZSEF: *Emlékirataim*. Harmadik kiadás. Vaduz, 1988, 437–441.

[23] A hangfelvételen: fölkorolja.

[24] A hangfelvételen: föléje.

[25] A hangfelvételen: múltba.

[26] A hangfelvételen: helet.

[27] A hangfelvételen: levő.

[28] A hangfelvételen: el.

[29] A *Magyar Nemzet* szövegében sem szerepel.

[30] A hangfelvételen: helezkedünk.

[31] A hangfelvételen: s.

[32] A hangfelvételen és a *Magyar Nemzet* szövegében: fedik-e.

[33] Az aláhúzott részlet hiányzik a beszédnek *Az 1956-os forradalom adattár*ában található leírt szövegéből, akárcsak a Történeti Interjúk Tárában közreadott szövegből.

Címkék:

[Mindszenty József](#) ^[5]

[egyház történet](#) ^[6]

[1956](#) ^[7]

[rádióbeszéd](#) ^[8]

Kiadás: 21. évfolyam (2021) 2. szám

Forrás webcím: <https://www.archivnet.hu/kulturnacionalista-szellemu-vagy-elemu-mindszenty-jozsef-biboros-1956-os-radiobeszedenek-valtozatai>

Hivatkozások

[1] <https://www.archivnet.hu/kulturnacionalista-szellemu-vagy-elemu-mindszenty-jozsef-biboros-1956-os-radiobeszedenek-valtozatai>

[2] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/02_2.jpg

[3] <http://mek.oszk.hu/01900/01937/html/szerviz/dokument/mindsts.htm>

[4] <https://www.tit.oszk.hu/szer/eredmenylista2.php?nap=3&honap=11&radio=kossuth>

[5] <https://www.archivnet.hu/cimkek/mindszenty-jozsef>

[6] <https://www.archivnet.hu/cimkek/egyhaztortenet>

[7] <https://www.archivnet.hu/cimkek/1956>

[8] <https://www.archivnet.hu/cimkek/radiobeszed>